

บทที่ 3

เปรียบเทียบบทประพันธ์ในวรรณกรรมร้อยกรองเรื่อง “ลเบิกอังกอร์วัด” เชื่อมโยงกับภาพสลักเล่า เรื่องที่ปราสาทนครวัด

วรรณกรรมร้อยกรองเรื่อง “ลเบิกอังกอร์วัด” นั้น แต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองเขมร 3 ชนิด คือ กากคติ พรหมคติ และ พิโนล รวมทั้งหมด 509 บท คำประพันธ์ในช่วงแรกซึ่งแต่งเป็นบท กากคติ จำนวน 61 บท และ พรหมคติจำนวน 54 บท รวมเป็น 115 บท ได้กล่าวถึงความปรารถนาของ กวี และ เริ่มเรื่องราวของนิทานปรัมปราเรื่อง พระเกตุมาลาผู้เป็นโอรสของพระอินทร์ และเป็นตำนานของความเชื่อในเรื่องการกำเนิดของนครวัด ที่เกิดจากพระอินทร์ได้บัญชาให้พระวิสสุกรรม ลงมาสร้างเมืองให้เป็นที่พักของพระเกตุมาลา ในช่วงที่ 2 กวีได้บรรยายถึงพระราชวังที่พระวิสสุกรรม ได้เนรมิตขึ้น คือปราสาทนครวัด ตลอดจนภาพสลักที่ตกแต่งไว้รอบปราสาท บทประพันธ์ในส่วนนี้เป็นบทประพันธ์ชื่อว่า บทพิโนล จำนวน 284 บท และบทกากคติ อีกจำนวน 36 บท รวมเป็น 320 บท ที่จะนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบในการวิจัยครั้งนี้ ในช่วงที่ 3 กวีบรรยายถึงความสวยงามของพระราชวังที่เนรมิตขึ้นโดยพระวิสสุกรรม และสรรเสริญพระเกียรติยศของพระเกตุมาลา เป็นบทพิโนลจำนวน 72 บท และบทลงท้าย 2 บท

บทประพันธ์ช่วงที่ 2 จำนวน 320 บท กล่าวถึงภาพสลักเล่าเรื่องที่ปราสาทนครวัด ในบทประพันธ์ที่พรรณนาภาพสลักหนึ่งๆนั้น อาจมีตั้งแต่ 1 บท หรือหลายๆบท ก็ได้ ขึ้นอยู่กับเนื้อหาของเรื่องราวในภาพสลักหรือ ความสำคัญของภาพสลักที่กวีมีจินตนาการต่อภาพนั้น กวีได้บรรยายไว้ว่า ได้เดินชมภาพสลักเล่าเรื่องแต่ละภาพ ทีละภาพ โดยใช้คำขึ้นต้นของบทประพันธ์แต่ละบทว่า “สลักเป็นภาพ...” หรือ “สลักเป็นรูป...” ซึ่งนับภาพสลักที่กวีบรรยายนั้นได้ 164 ภาพ แต่เมื่อนำบทประพันธ์ที่กวีบรรยายภาพสลัก มาเปรียบเทียบกับภาพสลักเล่าเรื่องจริงที่ระเบียงคดชั้นนอกของปราสาทนครวัด ทั้งหมดแล้วพบว่า ไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้โดยตรงตามวัตถุประสงค์เดิม เนื่องจากการบรรยายในบทประพันธ์ที่กล่าวถึงภาพสลักต่างๆ เป็นการพรรณนาภาพสลักตามจินตนาการของกวีเอง ประกอบกับสุนทรีภาพของการประพันธ์วรรณกรรมร้อยกรอง ผู้วิจัยจึงต้องวิเคราะห์การบรรยายภาพตามจินตนาการของกวีในลักษณะเชื่อมโยงบทประพันธ์ที่กวีบรรยายกับภาพสลักโดยรวม ยกตัวอย่างเช่น ในบทประพันธ์ร้อยกรองบทที่ 79-81 ใจความว่า

๗
 ๗
 ๗

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“สลักเป็นพระนารายณ์ทรงสุบรรณ เทพผู้ทรงฤทธาานุภาพ อวดารลงมาเพื่อปราบราวณะ (ทศกัณฐ์) กษัตริย์ผู้ครองกรุงยักษให้ราบคาบ”

เมื่อผู้วิจัยนำบทประพันธ์นี้ไปเปรียบเทียบกับภาพสลักเล่าเรื่องที่ปราสาทนครวัดแล้วไม่พบภาพที่มีลักษณะตรงกับบทประพันธ์เลย อย่างไรก็ตามบทประพันธ์นี้พอจะเชื่อมโยงได้กับภาพสลักที่ระเบียงคดชั้นแรกมุมด้านตะวันตกฝั่งเหนือ (ภาพ N 2 ภาพชุดที่ 9 ในภาคผนวก) เนื่องจากภาพนี้เป็นภาพเดียวที่มีลักษณะเป็นรูปบุคคลถือพระขรรค์ประทับสุบรรณเป็นพาหนะ ซึ่งน่าจะเทียบเคียงกับลักษณะของพระนารายณ์ทรงสุบรรณตามจินตนาการของกวี

การนำเสนอข้อมูลในงานวิจัยนี้ นอกจากจะเชื่อมโยงบทประพันธ์กับภาพสลักตามจินตนาการของกวีแล้ว ผู้วิจัยจะนำเสนอการตีความภาพสลักตามหลักวิชาปัจจุบันประกอบกันไปด้วย เพื่อไม่ให้ปรากฏแต่ข้อมูลตามจินตนาการของกวีเพียงอย่างเดียว การตีความภาพนี้ตามหลักวิชาการ นักวิชาการเห็นว่า ภาพนี้เป็นภาพ พระกฤษณะยกเขมณีบรพตด้วยเหตุผลที่ว่าพระนารายณ์ทรงสุบรรณ ในตำแหน่งนี้มีอีกหนึ่งยกขึ้นเสมอยกเขมณีบรพต ด้านข้างเป็นพระชายาสัตยภามา มีขบวนทหารแบกร่มของอสูรนครตามเสด็จ มีภูเขที่เป็นสมรภูมिरบอยู่ด้านหลัง¹ การที่กวีมีความเข้าใจว่าพระนารายณ์ทรงสุบรรณในภาพนี้ คือ พระราม เนื่องจากพระรามเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ พระนารายณ์เป็นเทพที่มีพาหนะเป็นสุบรรณ หรือ ครุฑ ภาพอวตารต่างๆ ของพระนารายณ์ ไม่ว่าจะเป็นอวตารเป็นพระกฤษณะ หรือ พระราม ก็มักจะแสดงในภาพพระนารายณ์ทรงสุบรรณอยู่เสมอ เมื่อพบภาพสลักเล่าเรื่องที่มีลักษณะเช่นนี้ กวีซึ่งน่าจะมีความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมเรื่องรามายณะเป็นอย่างดีจึงจินตนาการว่าเป็นภาพพระราม ซึ่งเป็นอวตารของพระนารายณ์เพื่อลงมาปราบราวณะ หรือ ทศกัณฐ์

¹อุไรศรี วรสาริน, ภาษาจารึก ประเทศกัมพูชา ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2543),

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงนำเสนอการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมร้อยกรอง เรื่อง “ลเบิกอังกอร์วัด” แบ่งออกเป็น 4 ส่วน เนื่องจากบทประพันธ์เรื่อง “ลเบิกอังกอร์วัด” ที่เกี่ยวกับภาพสลักทั้งหมด มีการกล่าวถึงเรื่องราวต่างๆ แยกออกเป็น 4 หัวข้อ ได้แก่ เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์และเทพรักษาทิศ, เรื่องรามายณะ, นรกสวรรค์และพระเกตุมาลา ดังที่จะได้กล่าวถึงตามลำดับดังต่อไปนี้

“ลเบิกอังกอร์วัด” ที่พรรณนาถึง เทพในศาสนาพราหมณ์ และเทพรักษาทิศ

มีบทประพันธ์ที่นำมาศึกษาเปรียบเทียบจำนวน 12 บท คือ บทประพันธ์บทที่ 71-78 และ 88-91 เชื่อมโยงกับภาพสลักได้จำนวน 4 ภาพ

บทประพันธ์บทที่ 72

ธำรงค์ประคองธรรมา ตรีศกจิตรสุริยา รศมีสุวรรณพราย

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“สลักเป็นพระจันทร์คารา พระอาทิตย์สุริยา รศมีสว่างพร่างพราย”

ภาพที่ 1 พระอาทิตย์ และ พระจันทร์

เมื่อนำบทประพันธ์นี้ไปเปรียบเทียบกับภาพสลักเล่าเรื่องที่ปราสาทนครวัดแล้ว พบว่าพอจะเชื่อมโยงได้กับส่วนหนึ่งของภาพ N1 ที่ระเบียงคดชั้นนอกมุมด้านตะวันตกฝั่งเหนือ (คูภาคผนวก ภาพชุดที่ 9) ซึ่งเป็นภาพนารายณ์บรรทมสินธุ์(ขนาดใหญ่) พร้อมด้วยเทพทั้ง 10 องค์ ได้แก่ เทพรักษาทิศทั้ง 8 รวมถึงพระอาทิตย์และพระจันทร์ เสด็จลงมาอัญเชิญพระวิษณุให้อวตาร

มาเพื่อปราบยุคเข็ญ การที่กวีได้บรรยายภาพสลักเล่าเรื่องชุดนี้เพียงด้านเดียว ว่าเป็นภาพพระอาทิตย์ และพระจันทร์ อาจเนื่องมาจากสาเหตุว่า ภาพนี้เป็นภาพขนาดใหญ่ มีรายละเอียดมาก แต่ภาพพระอาทิตย์และพระจันทร์นี้อยู่ในตำแหน่งที่สังเกตได้ง่ายและอยู่ในระดับสายตา มีลักษณะชัดเจนคือ เป็นเทพทรงรถเทียมม้ามีรัศมีรอบองค์แตกต่างจากเทพองค์อื่น

บทประพันธ์บทที่ 74

ธำมัญชบุประสุมไร	เสวตสูตสูตสูต	ไศลาสเนิสเนิเจไศ	ฯ
ไตรลปฺราสณิกลสมณ	ธำมัญชบุ	ตฤณมัญญิมตัม	ฯ
สสุตฺตฺตฺตฺตฺตฺต	ยัมมมมมมม	บมฺมมมมมม	ฯ
สุมมมมมมมม	เสวตสูตสูต	บมฺมมมมมม	ฯ
เสวตสูตสูต	บมฺมมมมม	มมมมมมม	ฯ

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“สลักเป็นพระอิศวร สถิตอยู่บนเขาไกรลาส เป็นดินแดนที่พ้นจากความตายและความชราภาพ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ และมลทินทั้งหลายมาแผ้วพาน พระอินทร์ พระพรหม และทวยเทพต่างๆ มากมาย ต่างพากันมาถวายบังคม เพื่อเกิดความมีโชคชัยและฤทธิอันประเสริฐ พระองค์ทรงเมตตาไม่ตรีกับเหล่าเทพทั้งหลายนั้น ทรงเป็นแสงแห่งโลก ทรงศีลครอบครองมณฑลในภพทั้งหลาย”

ภาพที่ 2 พระวิษณุ 4 กร

บทประพันธ์นี้พอจะเชื่อมโยงได้กับ ภาพสลักที่ระเบียงคดชั้นนอกมุมด้าน ตะวันออกเฉียงเหนือ (ดูภาคผนวก ภาพ N 12 ในภาพชุดที่ 9) เนื่องจากภาพนี้เป็นภาพบุคคลนั่งใน กิริยาสงบ อยู่ในที่สูงลักษณะคล้ายภูเข เบื้องหน้ามีบุคคลนั่งถวายความเคารพอยู่ กวีบรรยายภาพนี้ เป็นพระอิศวรบำเพ็ญพรตอยู่บนเทวสถานเขาไกรลาส

นักวิชาการตีความหมายของภาพนี้เป็น “พระวิษณุ 4 กร มีเหล่านางอัปสรร้ายรำถวย อยู่เบื้องล่าง”² ด้วยเหตุผลที่ว่า บุคคลในภาพดังกล่าวมีลักษณะและเครื่องประดับที่เป็นกษัตริย์และมี 4 กร ซึ่งการแสดงภาพเช่นนี้มักเป็นการแสดงภาพพระนารายณ์เสมอ แตกต่างจากการแสดงภาพของพระอิศวร ซึ่งในส่วนมากจะเป็นภาพพระองค์ในเครื่องแบบนักพรต นุ่งห่มหนังเสือ และมีงูเป็นสังวาลย์เสมอ ด้วยเหตุผลดังกล่าวภาพสลักดังกล่าวจึงไม่ใช่พระอิศวรตามที่กวีบรรยาย

²เรื่องเดียวกัน.

บทประพันธ์บทที่ 79-80

๗ ๗
 ๗ ๗
 ๗ ๗

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“สลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณ เทพผู้ทรงฤทธานุภาพ อวตารลงมาเพื่อปราบ
 ราวณะ (ทศกัณฐ์) กษัตริย์ผู้ทรงครองกรุงยักษ์ให้ราบคาบ”

ภาพที่ 3 พระกฤษณะยกเขมณีบรพต

บทประพันธ์นี้พอจะเชื่อมโยงได้กับภาพสลักที่ระเบียงคดชั้นนอก มุมด้านทิศตะวันตก ฝั่งเหนือ (ภาพ N2 ภาพชุดที่ 9 ในภาคผนวก) เนื่องจากภาพนี้เป็นภาพเดียวที่มีลักษณะเป็นภาพพระบุคคลยืนอยู่บนพาหนะ “ครุฑ” นักวิชาการตีความหมายเป็นภาพ “พระกฤษณะยกเขมณีบรรพต”³ ด้วยเหตุผลที่ว่า ภาพพระนารายณ์ทรงสุบรรณในตำแหน่งนี้ มือหนึ่งยกขึ้นเสมือนกำลังยกภูเขมณีบรรพต ด้านข้างเป็นพระชายาสัตยภามา มีขบวนทหารแบกร่มของอสูรนครตามเสด็จ มีภูเขที่เป็นสมรภูมิตั้งอยู่ด้านหลัง

บทประพันธ์บทที่ 88-91

เดโศลอุระผะผะ	อุระผะผะ	อุระผะผะผะผะผะผะผะ	ฯ
อุระผะผะผะผะผะ	อุระผะผะผะผะ	โศลผะผะผะผะผะ	ฯ
ผะผะผะผะผะผะผะ	อุระผะผะผะ	ผะผะผะผะผะผะผะ	ฯ
ผะผะผะผะผะผะผะ	ผะผะผะผะผะ	ผะผะผะผะผะผะผะ	ฯ

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“เทวดาบ้างจีช้าง บ้างจีม้า บ้างจีราชหงส์ บ้างจินกยูงแพนทอง บ้างจีเลี้ยงผา จีช้าง จีระมาด (แรด) จีสิงห์ จีเสือ บ้างจียักษ์ นาค และ คนธรรพ์ ซึ่งเหาะลงมามากมาย”

³ เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 4 พระนารายณ์บรรทมสินธุ์

บทประพันธ์นี้พอจะเชื่อมโยงได้กับภาพสลักที่ระเบียงคดชั้นนอกมุมด้านตะวันตกฝั่งเหนือ(ดูภาพ N 4 ภาพชุดที่ 9 ในภาคผนวก) เนื่องจากภาพนี้เป็นภาพสลักภาพเดียวที่มีลักษณะเป็นภาพบุคคลแต่งกายคล้ายกษัตริย์ และทรงพาหนะต่างๆ จึงน่าจะเทียบกับภาพเทวดาชีสัตว์ต่างๆ ตามที่กวีได้ประพันธ์ไว้ในบทประพันธ์

นักวิชาการตีความหมายของภาพเป็นภาพนารายณ์บรรทมสินธุ์ หรือวิษณุอนันตสายน-ปีทมนาถะ บรรทมเหนือพญานาคท่ามกลางเกษียรสมุทร(ทะเลน่านม)⁴ ด้านล่างของภาพเป็นภาพเทพรักษาทิศทั้ง 10 องค์ซึ่งในจำนวนนี้มีเทพผู้รักษาเทพหลัก 4 ทิศ เทพรักษาทิศแทรก 4 ทิศ และเทพผู้รักษาทิศเบื่องบน และเบื่องล่างอีก 2 ทิศ ในภาพสลักที่ปราสาทนครวัดภาพนี้ มีพระอินทร์เป็นผู้รักษาทิศตะวันออก ทรงช้างเอราวัณเป็นพาหนะและทรงวัชรในพระหัตถ์ พระอัคนีผู้รักษาทิศตะวันออกเฉียงใต้ทรงแรดหรือระมาด พระนิรฤติผู้รักษาทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทรงรากษสและถือไม้กุนทณฑ์(ในลักษณะดอกบัว) พระวรุณผู้รักษาทิศตะวันตกทรงหงส์ และถือบัววงบาศ ทำวฏ์เวรผู้รักษาทิศเหนือทรงสิงห์เป็นพาหนะ ทรงถือดอกและดาบสั้น ทั้งกับมีพระยมทรงกระบือ

⁴ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, หม่อมราชวงศ์. ปราสาทเขาพนมรุ้ง, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: พิมพ์พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์, 2543), 317.

นอกจากนี้ภาพสลักในส่วนนี้ได้แสดงรูปพระขันธกุมารอีกองค์หนึ่ง เชื่อว่าพระขันธกุมารในที่นี้น่าจะเป็นผู้รักษาทิศได้มากกว่า^๑ เพราะเหตุว่าพระยมซึ่งตามปกติเป็นผู้รักษาทิศได้นั้น อาจเป็นผู้รักษาทิศเบื้องล่างได้ด้วย ทั้งนี้เพราะพระองค์เป็นเจ้าแห่งนรกและยมโลก

“ลเบิกอังกอร์วัต” ที่พรรณนาถึงเรื่อง “รามายณะ”

บทประพันธ์ที่นำมาศึกษาเปรียบเทียบกับเรื่องรามายณะ คือบทประพันธ์บทที่ 79-87 และ 92-291 เชื่อมโยงกับภาพสลักได้ 14 ภาพ

บทประพันธ์ บทที่ 92-93

เจ้ากษัตริย์ดาชกษัตริย์ มเหษีดาชดาช กษัตริย์ดาชผู้ยิ่งใหญ่ ๗
ดาชดาชผู้ยิ่งใหญ่ มเหษีดาชดาช สหายดาชผู้ยิ่งใหญ่ ๗

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“สลักเป็นพระรามลำแดงฤทธิยกษัตริย์ขึ้นได้ ชนะการประลองเพื่อชิงนางสีดา ในพิธีสุมพรวนางสีดาที่กรุงมิลิลา”

^๑ กมลเศวต ภัตดาจารย์, ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม, แปลโดย ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล(กรุงเทพฯ : พิมพ์ครั้งที่ ๕, ๒๕๑๖), 106.

ภาพที่ 5 พระรามยกศร ในพิธิสุมพรนางสีดา

เมื่อศึกษาบทประพันธ์ และนำมาเปรียบเทียบกับภาพสลักเล่าเรื่องที่ปราสาทนครวัดแล้ว บทประพันธ์นี้พอจะเชื่อมโยงได้กับภาพสลักที่ระเบียงคดชั้นนอก มุมด้านทิศตะวันตกฝั่งเหนือ (คูภาคผนวกภาพ N10 ในภาพชุดที่ 9) เหตุผลที่นำภาพมาเชื่อมโยงกันเนื่องจากเป็นภาพบุคคลสวมเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของกษัตริย์กำลังเล็งธนูไปที่กงล้อ เบื้องบนมีเหล่าเทวดามาอำนวยการ เบื้องล่างมีเหล่าทหารและข้าราชการบริวาร เบื้องหน้าเป็นสตรีรูปร่างงดงามสวมเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของสตรีชั้นสูง

นักวิชาการตีความหมายของภาพสลักว่า เป็นภาพเหตุการณ์ในเรื่องรามายณะ ตอน พระรามยกศรในพิธิสุมพรนางสีดา ซึ่งในภาพเป็นรูปพระรามกำลังยกธนูขึ้นเล็งกงล้อ เบื้องล่าง

สิดา ในขณะที่ภาพสลักรูปนั้นกลางภาพเป็นภาพบุคคลรูปร่างใหญ่กำลังอุ้มสตรีรูปร่างเล็ก ด้านข้างมีบุคคล 2 คน กำลังเล็งธนูไปที่บุคคลกลางภาพ

แม้ภาพนี้เป็นเหตุการณ์ในรามายณะ แต่เป็นเหตุการณ์ตอนรากษส ชื่อ วิวาธ ได้พบกับพระราม พระลักษมณ์ และ นางสิดา ขณะที่ทั้งสามพระองค์ ออกมาบำเพ็ญพรตในป่าเป็นเวลา 14 ปี รากษสวิวาธผู้ชั่วร้าย มีใจปักษีพธู ต้องการได้ตัวนางสิดาผู้เลอโฉม จึงลักตัวนางสิดาไป แต่ในที่สุดวิวาธก็ถูกทั้งสองพี่น้องสังหารถึงแก่ชีวิต เหตุการณ์ทั้งสองตอนนี้เป็นตอนลักนางสิดาเหมือนกัน แต่ความแตกต่างระหว่าง 2 เหตุการณ์คือ ตอนทศกัณฐ์ลักนางสิดาไปนั้น จะไม่มีพระรามและพระลักษมณ์กำลังเล็งศรไปที่ยักษ์ แต่ในภาพนี้มีทั้งพระรามและพระลักษมณ์กำลังเล็งศร จึงน่าจะเป็นภาพในตอนวิวาธลักนางสิดามากกว่าทศกัณฐ์ลักนางสิดา นั่นคือ กวีพิจารณาจากเนื้อหาส่วนใหญ่ของภาพสลัก ไม่ได้ดูรายละเอียดทั้งหมด และเชื่อมโยงบทประพันธ์กับเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ตามจินตนาการของกวี

บทประพันธ์บทที่ 120

ดูคัฒาญชฺชประภต ฤาญ์เบ็สศญ ศสุรคัณฺษะรณคัญฺญ

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“สลักเป็นรูปพระรามยิ่งกว้างแปลง นามาริจ ซึ่งเป็นยักษ์แปลงเป็นกวางทองมาล่อลวงนั้นตาย”

ภาพที่ 7 พระรามยิงกวางแปลง

บทประพันธ์นี้ สามารถเชื่อมโยงได้กับ ภาพสลักที่ระเบียงคดชั้นนอกมุมด้านตะวันตกฝั่งใต้ (ดูภาคผนวก ภาพชุดที่ 2 ภาพ N 3) เนื่องจากเป็นภาพบุคคลสวมเครื่องแต่งกายของกษัตริย์กำลังยิงธนูไปถูกกวางซึ่งมีลักษณะงดงาม กวีบรรยายว่าภาพนี้เป็นภาพเหตุการณ์ในเรื่อง รามายณะ ในตอนพระรามยิงกวาง บทประพันธ์สอดคล้องกับการตีความนักวิชาการปัจจุบันที่เห็นว่าภาพนี้เป็นภาพพระรามยิงมารีจ ทหารของราวณะ (ทศกัณฐ์) ที่แปลงเป็นกวางทองมาล่อให้พระรามนั้นติดตามไป ทำให้อุบายของราวณะเพื่อลักพาตัวนางสีดานั้นเป็นผลสำเร็จ

บทประพันธ์บทที่ 130-133

ผู้ให้มูฮะตาลีเกลตา	ผู้ให้สุจริตตกต่ำ	ประยูรประยูรสุริโย	ฯ
ผู้ให้มอญอันดีใจ	ระโง้งผู้ตกต่ำ	ประยูรประยูรสุริโย	ฯ
กษัตริย์แห่งเมืองจันทรา	กษัตริย์แห่งเมือง	กษัตริย์แห่งเมือง	ฯ
สุจริตตกต่ำ	กษัตริย์แห่งเมือง	กษัตริย์แห่งเมือง	ฯ

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“สลักเป็นรูปพาลีไกรรสุครีพ พาลีวานรผู้มีกำลังมาก ถือพระขรรค์เข้าต่อสู้พัลวัน กับ
สุครีพกลางอากาศ สุครีพพ่ายแพ้ต่อพาลีจึงเหาะหนีเข้าไปในถ้ำคูหา”

ภาพที่ 8 พาลีรบกับสุครีพ

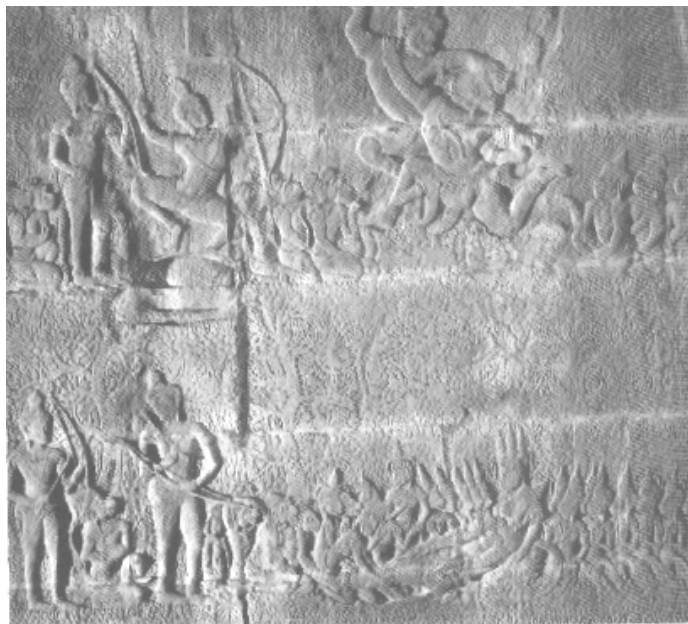
บทประพันธ์นี้สามารถเชื่อมโยงได้กับ ภาพสลักที่ระเบียงคดชั้นนอก มุมด้านตะวันตก
ฝั่งใต้ (ดูจากภาคผนวก ภาพชุดที่ 2 ภาพ S 8) เนื่องจากเป็นภาพวานรร่างกายกำยำ สวม
เครื่องประดับของกษัตริย์กำลังต่อสู้กัน กวีบรรยายภาพไว้ตรงกับการตีความภาพสลักของ
นักวิชาการว่าเป็นภาพเหตุการณ์ในเรื่องรามายณะในตอนพาลีรบสุครีพ ภาพที่ผนังด้านนี้เป็นภาพที่
มีขนาดใหญ่มาก มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วน ส่วนที่ตรงกับบทประพันธ์ คือ พาลีรบสุครีพ
ภาพเหตุการณ์ต่อมาคือ พระรามแผลงศรไปถูกพาลี และพาลีถึงแก่ความตายในส่วนล่างของภาพ

บทประพันธ์บทที่ 138-139

เจ้ามยุรฉัตร	ทนต์	ประยูรธรรมา
เบญจรงค์	โอรส	นันท

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“สลักเป็นภาพสุครีพกำลังต่อสู้กับพาลีกลางเวหา ขณะนั้นพระรามทรงเพลงสรไปถูกพาลี ถึงแก่ชีวิต”

ภาพที่ 9 พระรามเพลงสรไปช่วยสุครีพ

ภาพที่ 10 พาลีถึงแก่ชีวิต

นักวิชาการตีความหมายว่าเป็นภาพอสุรพาณบนราชรถในเรื่องเทวสุรสงคราม ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าวิถีความภาพสลักการสู้รบในสงครามที่ปราสาทนครวัด ซึ่งแสดงวีรกรรมในเรื่องต่างๆของพระนารายณ์ ว่าเป็นการต่อสู้ในเรื่องรามเกียรติ์ทั้งหมด การที่กวีบรรยายว่า อสุรพาณเป็นทศกัณฐ์ อาจเนื่องมาจากว่าเป็นภาพอสุรที่มีหลายหน้า หลายกร ซึ่งตรงกับภาพลักษณะของทศกัณฐ์ในเรื่องรามเกียรติ์

บทประพันธ์บทที่ 235

อุระฉะสิภูมฺหิ สภาภคฺฉสํภํ ฌะระสาณํ ฌะระสากาสาณยทํสิญฺญ ๗

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“บ้างจีสิงห์สาร ราชสีห์ จีโคดำรี (ช้าง) จีสิงโต ระมาด (แรด) มหิงษา”

ภาพที่ 14 พระอค์นีทรงระมาด ในเทวสุรสงคราม

บทประพันธ์บทที่ 236

ជំរះតោមៀនម្ភសក លៀងភាជីក បុរោងប្រើសត្រាយសី ។

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“บ้างจี่โคเมียงคูรดาบ จี่เตียงผา บ้างจี่ละมั่ง กวางทรายลี”

ภาพที่ 15 พระอาทิตย์ทรงราชรถ มีรัศมีสุริยเทพ ในทวารวดี

บทประพันธ์บทที่ 237

ជំរះគងជំរះលាភាជី ជំរះបាណ្ឌវស្រ្តី ជំរះខ្មោចសក្ខីស្រ្តី ។

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“บ้างจี่คชสาร(ช้าง) จี่ลา จี่พาชี(ม้า) บ้างจี่หงษ์อินทรีย์ บ้างจี่เสือ จี่ระมาดเพลิง (แรดไฟ)”

ภาพที่ 16 พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ในเทวสุทธสงคราม

ภาพที่ 17 พระวรุณทรงหงส์ ในเทวสุทธสงคราม

ภาพสลักที่พอจะเชื่อมโยงกับเนื้อความในบทประพันธ์ 3 บทนี้ เป็นภาพที่ระเบียงคด ขึ้นนอก ด้านทิศเหนือฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นภาพบุคคลสวมเครื่องแต่งกายของกษัตริย์ทรงพาหนะ ต่างๆ ออกศึกในเทวสุทธสงคราม (ดูภาพชุดที่ 8 ในภาคผนวก) กวีได้จินตนาการว่าทั้งหมดเป็นขุน ทหารของทศกัณฐ์ออกรบในสงครามที่ทุ่งลงกาในเรื่องรามายณะ

บทประพันธ์ได้บรรยายถึงสวรรค์ในส่วนต่างๆซึ่งตรงกับความคิดเรื่อง ไตรภูมิในพุทธศาสนา⁶ ซึ่งจะแบ่งออกเป็นดินแดนต่างๆ คือ สวรรค์ โลก และนรก กวีได้จินตนาการความคิดถ่ายทอดลงในบทประพันธ์ตรงกับไตรภูมิ ว่ามี ป่าหิมพานต์ เขายุคันธร เขาอิสินธร เขานิมินธร เขาอัสกัณท์(วิมานของครุฑ) เขาตัมบรีกัณท์ และ เขาตริภูฏ ภูเขาเหล่านี้ตั้งอยู่รอบเขาพระสุเมรุ ถัดจากเขาพระสุเมรุขึ้นไปนั้น จะมีสวรรค์ชั้นจุมหาราชิกา ซึ่งเป็นวิมานที่สถิตย์ของเทพต่างๆ ตลอดจนสวรรค์ชั้นสูงคือ ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระจุฬามณี ซึ่งจากการศึกษาเปรียบเทียบกับภาพสลัก ไม่พบภาพสลักภูเขาและสวรรค์ชั้นต่างๆ ตามที่กวีบรรยาย พบแต่เพียงภาพสวรรค์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาพสวรรค์นรก มีลักษณะเป็นวิมานลอยของนางฟ้าและเทวดาต่างๆ ซึ่งมีหงส์รองรับวิมานเหล่านั้นไว้ (ดูภาคผนวก ภาพชุดที่ 4)

⁶อำไพ คำโท,ผู้แปล, ไตรภูมิฉบับภาษาเขมร (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด,2530), 22.

បត្រប្រតិបត្តិ 292-297

ហើយលោកឆ្លាក់ជា	ឋានកំណត់មហា	នរកឧសក
បរិវារមួយ ៗ	ប្រាំមួយដណ្តប់	នរកធំគឺថ្ម
	សាមសិបឋានណា	។
នរកលើនោះ	ដោយនាមហៅឈ្មោះ	ហៅសញ្ញាមហា
នរកក្រោមនោះ	សោតឈ្មោះនាមា	ហៅកាលស្ម័គ្រមហា
	នរកនាយនៃ	។
អណ្តាប់នោះណា	ហៅសង្ឃដមហា	នរកក្រកែ
អណ្តាប់នោះទៅ	ហៅរោតនៃ	មួយនោះនាមមេឃ្យ
	មហារោតហោត	។
មួយនោះកាក្រក់	ហៅជាបនរក	វិបាកកន្លង
មួយហៅមហាជាប	ដកចម្រង	វិបាកក្តាតហោត
	ពន្លឹកអស់ក្តី	។
នរកមួយនោះ	ដោយនាមហៅឈ្មោះ	មហាកវិចី
មើលមុខគួរខ្លាច	ពុំអាចស្រឡា	ស្មានទាំងប្រាំបី
	ជំពូកនោះណា	។
នរកឧសក	ប្រាំមួយដណ្តប់	បរិវារផង
នរកធំៗ	ចូកផ្សំផងតា	អស់ទាំងនោះណា
	មួយយេស៊ូបួន	។

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“แล้วท่านสลักเป็นฐานกำแพงแก้วมหานรก หรือ นรกใหญ่ นรกใหญ่นั้นมี 8 ขุม
คือ สัตยฉัตตมหานรก กาลสุตตรมหานรก สังฆาฏมahanรก โรรพนรก มหาโรรพนรก
ภูพานรก มหาภูพานรก และมหาวเวจินรก นอกจากนรกใหญ่ทั้งแปดนี้ ยังมีนรกบริวารอีก
นรกละ 16 ขุม รวมนรกละ 144 ขุม แต่ละขุมมีความทุกข์ทรมานวิบากเหลือสิ้นคณนา”

กวีบรรยายภาพนรก ตามความเชื่อเรื่องพระไตรปิฎก เรียกว่าไตรภูมิ แต่ตามระเบียบ
นครวัดไม่พบภาพสลักที่พรรณนาเรื่องนรก ตามความเชื่อในไตรภูมิ แต่มีภาพสลักที่ระเบียงคด
ชั้นนอกด้านทิศใต้ฝั่งตะวันออก(คูภาคผนวก ภาพชุดที่ 4) เป็นภาพนรกในศาสนาพราหมณ์ ซึ่ง
การแบ่งแยกนรกขุมต่างๆในภาพสลัก มีความแตกต่างจากนรกในศาสนาพุทธ นอกจากนี้ยังปรากฏ
ภาพสลักพระยมทรงกระบือ สะท้อนชัดเจนว่านี่คือภาพสลักนรกตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์
ซึ่งถือกันว่าพระยมเป็นเทพผู้ตัดสินความผิด เพื่อนำผู้ทำบาปมาลงทัณฑ์ในนรก ภาพสลักชุดนี้มี
ความยาว ประมาณ 50 เมตร ในส่วนแรกเป็นภาพพระยมทรงกระบือ ขนาดใหญ่ หลังจากนั้น
ภาพแบ่งเป็น 3 ส่วน เป็นแนวยาวขนานกันตลอดแนว ส่วนบนเป็นภาพสวรรค์ ส่วนกลางเป็นโลก
มนุษย์ และ ส่วนล่างเป็นภาพการลงทัณฑ์ในนรก

บทประพันธ์ สามารถเชื่อมโยง กับภาพสลักนรกบางภาพได้ดังต่อไปนี้

บทประพันธ์บทที่ 301

ธวัชระเสนา

ยชกุณฑลเกราะเกราะ ตาขัณฑ์สรี

ดุสิตฉัตรยงศ์

ตาคักขัณฑ์

สุณเฑาะพ่าย

ไฉนผู้ชฎา

ร

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“นรกบางขุม มียมบาลเกรี้ยวโกรธ จับจิกศีรษะ แ่งแย่งกันหวดตีด้วยอาวุธ ฟัดเหวี่ยง
ล้มลงกับพื้น ก็ถูกตีด้วยเหล็กที่แหลมคม”

ภาพที่ 18 การลงทัณฑ์ในนรก

บทประพันธ์บทที่ 302

ครุฑระเจ้าเหวี่ยง	เกศาภาณุณเฐย	ชประคตชัฏ
คาลมยุธเภาตชัฏ	คฤชตชัฏ	คฤชตชัฏ
คฤชตชัฏ	คฤชตชัฏ	คฤชตชัฏ

บทประพันธ์บทนี้มีความหมายว่า

“ไหม้ลูกเป็นไฟ ความร้อนลามเลียขึ้น ดิ้นรนคว่ำหงาย ผู้ถูกทรมานเช่นนี้ เมื่อยังเป็นมนุษย์ไม่รู้ผิดชอบชั่วดี จึงทำบาปด้วยการเผาตัวทั้งเป็น”

ภาพที่ 19 การถูกสัตว์ทำร้ายในนรก

บทประพันธ์บทที่ 305

ខេត្តមួយនោះខែ	ចង់ជើងចង់ដៃ	ផ្លាស់ដើមព្រឹក្សា
ខ្លះខេត្តក្នុង	ខ្លះខេត្តរកា	ដែកដើមមហា
	ស៊ីនេះជាភ្នំ	។

บทประพันธ์บทนี้มีความหมายว่า

“นรกหนึ่งนั้น ผูกมือผูกเท้า ติดกับต้นพุกยา บ้างอยู่ภายใน บ้างขึ้นต้นจิว ซึ่งมีหนามแหลมมาและกำลังติดไหมไฟ”

ภาพที่ 20 การลงทัณฑ์ในนรก

บทประพันธ์บทที่ 306

สุกขะธัมมเกณ

เบตธธัมมัม

ขะเจฐิฐะเขตล

ฐาสตาทะ

ไคคธัมมัท

ขะยัคคกุลตุ

เกิตตํไคค ตะ

๗

บทประพันธ์บทนี้มีความหมายว่า

“บางคนถูกจับอย่าง บ้างอยากวิ่งหนี บ้างเอาหัวลง ชนกับคำรี (ช้าง) ถูกเสือกาบกัดฉีก
ท้องออกกิน”

ภาพที่ 21 การลงทัณฑ์ในนรก

“ลเบิกอังกอร์วัด” ที่พรรณนาถึงเรื่อง “พระเกตุมาลา”

บทประพันธ์ที่นำมาศึกษาเปรียบเทียบกับจำนวน 13 บท คือ บทประพันธ์บทที่ 308–320
เชื่อมโยง กับภาพสลักได้จำนวน 6 ภาพ

บทประพันธ์บทที่ 308

เจ้ามยุรฉัตร	พระเกตุมาลา	มเหสีมยุรฉัตร
ศรีมยุรฉัตร	มเหสีมยุรฉัตร	มเหสีมยุรฉัตร
	มเหสีมยุรฉัตร	มเหสีมยุรฉัตร

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“ผนางหนึ่งนั้นหนา สลักเป็นพระเกตุมาลาผู้มีบุญญาธิการ ประทับบนบัลลังก์ เหล่า
กษัตริย์กว่าหนึ่งร้อย ต่างพากันเข้าถวายบังคม”

ภาพที่ 22 พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ประทับบนบัลลังก์

บทประพันธ์พอจะเชื่อมโยงได้กับภาพสลักเล่าเรื่องที่ระบือขดชั้นนอก ด้านทิศใต้ฝั่งตะวันตก (ดูภาพผนวกภาพชุดที่ 3) ซึ่งเป็นภาพสลักบุคคลนั่งบนบัลลังก์ ทอดพระกรซ้ายลงในท่าที่แสดงอำนาจ ลักษณะเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับ ตลอดจนเครื่องสูง และฉัตร เป็นเครื่องประดับพระเกียรติยศของกษัตริย์ มีกษัตริย์จำนวนมากเข้าเฝ้า ลักษณะองค์พระมหากษัตริย์ดูยิ่งใหญ่ สง่างาม กรีน่าจะจินตนาการภาพนี้เป็นภาพของพระเกตุมาลา กษัตริย์ผู้มีบุญญาธิการของเขมรและก่อกำเนิดนครวัดขึ้นแสดงให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อของกวีเกี่ยวกับปราสาทนครวัดว่า

เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีได้ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษยธรรมดา หากแต่เนรมิตขึ้นจากเทพ เพื่อเป็นที่ประทับของพระเกตุมาลา

อย่างไรก็ตาม ภาพนี้นักวิชาการปัจจุบันเชื่อว่าเป็นภาพพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 เป็นกษัตริย์นักรบผู้ยิ่งใหญ่และเป็นผู้สร้างปราสาทนครวัด ในภาพประกอบด้วยกองทัพจากเมืองต่างๆ ล้วนแต่เป็นเมืองที่สำคัญในสมัยนั้น อีกทั้งปรากฏกองทัพจากเมืองละโว้และเสียมกุก อยู่ทางด้านหน้า ที่ขุนพลแต่ละกองทัพจะมีการจารึกของกองทัพไว้ด้านล่างของภาพสลักด้วย⁷ ในภาพนี้เป็นกองทัพจากเมืองต่างๆ ที่ส่งมาช่วยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ซึ่งในขณะนั้นทรงเป็นกษัตริย์นักรบทรงทำศึกสงครามขยายอาณาเขตและได้รับชัยชนะมาโดยตลอด รวมถึงการทำสงครามกับพวกจามด้วย

บทประพันธ์บทที่ 310-312

សិរីជនៈសាវ	ជាតិខុត	ហោហោសោសា
មេលសស្រពេតល	សកលរោជា	កាន់ត្រៀងគ្រប់គ្នា
	ខែលដាវែលៃត	ៗ
ខ្លះពាក់មួកស្បែក	ខ្លះពាក់មួកដែក	ចាត់ស្វាស័ព្វ
ខ្លះកាន់សេពា	ច្បុនដងវែង	ខ្លះចាន់លៃត
	ត្រីមុខៗ	ៗ
សិរីពាក់គ្រោះគ្រាស់	កាន់ត្រៀងសាហ៍ស	កាត់ចុកម្លឹក
កាន់ត្រៀងអាវុធ	ច្រក់ដាសដេរ	មុខមាត់ម្លឹក
	មមួរសោសា	ៗ

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“ขุนศึกขี่ช้างสาร(ช้าง) คูยิ่งใหญ่กล้าหาญ ไร้พละมากมายล้วนถืออาวุธครบมือ เขน ดาว (ดาบ มีดขาว) ลำแพง (หอก) บ้างสวมหมวกแสบก (หมวกหนัง) บ้างสวมหมวกเหล็ก บ้างถือ เสพา (?) ธนูทวนด้ามยาว บ้างถือลำแพง(หอก) ตรีมุข (สามหน้า) หรือมุขสอง (สองหน้า) สวมเกราะและเครื่องอาวุธต่างๆ มากมายดุกล้าหาญ”

⁷ไมยรี วีระประเสริฐ, เอกสารประกอบการนำชม “สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), 44.

ภาพที่ 23 พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ประทับบนพระชาธารศึก

บทประพันธ์พอจะเชื่อมโยงได้กับภาพสลักเล่าเรื่องที่ระเบียงคดชั้นนอก ด้านทิศใต้ฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นภาพบุคคลซึ่งมีลักษณะเป็นแม่ทัพ ผู้นำทัพยืนอยู่เหนือช้างศึก แวดล้อมไปด้วยทหารกล้า อาวุธครบมือ เขน โล่ ดาบและ หอก คือ ภาพนี้เป็นภาพซึ่งอยู่ถัดมาจากภาพที่ 22 คือ ภาพพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 หรือ พระเกตุมาลาในจินตนาการของกวี กวีบรรยายภาพนี้เป็นภาพขุนศึก และกองทัพของพระเกตุมาลาพร้อมด้วยอาวุธครบมือ เขน ดาบ และ หอก ดูเข้มแข็ง กล้าหาญถวายบังคมลาพระเกตุมาลาไปปฏิบัติราชการยังเมืองใหญ่น้อยทั่วพระราชอาณาจักร

จากการศึกษาและตีความภาพสลัก นักวิชาการเชื่อว่าภาพสลักนี้ เป็นภาพพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 อีกภาพหนึ่ง ซึ่งมีอยู่จำนวน 2 ภาพในปราสาทนครวัด เพราะภาพนี้มีจารึกบอกพระนามหลังความตายของพระองค์คือ “*วระกมรเตงอัญ บรมวิษณุโลก*” ในภาพนี้แสดงกองทัพของพระเจ้า สุริยวรมันที่ 2 พระองค์ทรงเป็นผู้นำทัพประทับยืนอยู่เหนือพระชาธารศึก ท่ามกลางบรรดาขุนพล ล้อมรอบไปด้วยกลด แล่ ธง และทหารม้า⁸

⁸ เรื่องเดียวกัน, 44.

บทประพันธ์บทที่ 313-314

เข็ญนัสมกัรย	ฉนัฉยลญ	คูนัคูนัศายา
เข็ญนัศกัรย	เข็ญนัศกัรย	ฉนัศนัศนั
คูนัศกัรย	คูนัศกัรย	คูนัศกัรย
คูนัศกัรย	คูนัศกัรย	คูนัศกัรย
คูนัศกัรย	คูนัศกัรย	คูนัศกัรย
คูนัศกัรย	คูนัศกัรย	คูนัศกัรย

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“ดูสวยงามอภิมุขด้วยธงชัยระย้า กลด ร่ม และแสดงถึงพระเกียรติยศของกษัตริย์
หน้าขบวนมีขุนศึกมีม้าชีลานาหน้า มีดนตรี แตรสังข์ เกรี่ (กลอง) และระฆัง เสียงดนตรีมี
ท่วงทำนองดุคั่นก่อให้เกิดความฮึกเหิมของไพร่พล”

ภาพที่ 24 ขบวนเกียรติยศของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2

บทประพันธ์นี้จะเชื่อมโยงได้กับภาพสลักที่ระเบียงคดชั้นนอก ด้านทิศใต้ฝั่งตะวันตก (ดูภาคผนวก ภาพชุดที่ 3) ซึ่งเป็นภาพขบวนเกียรติยศของกองทัพประกอบไปด้วย กลด ธง และ
ฉัตร วงดนตรี อันประกอบไปด้วยกลอง แตร สังข์ และเครื่องประกอบจังหวะต่างๆ ตรงกับคำ
ประพันธ์ของกวีที่บรรยายว่า ภาพนี้เป็นภาพขบวนทัพของพระเกตุมาลาที่ดูสวยงามด้วย
เครื่องประดับเกียรติยศของกองทัพ

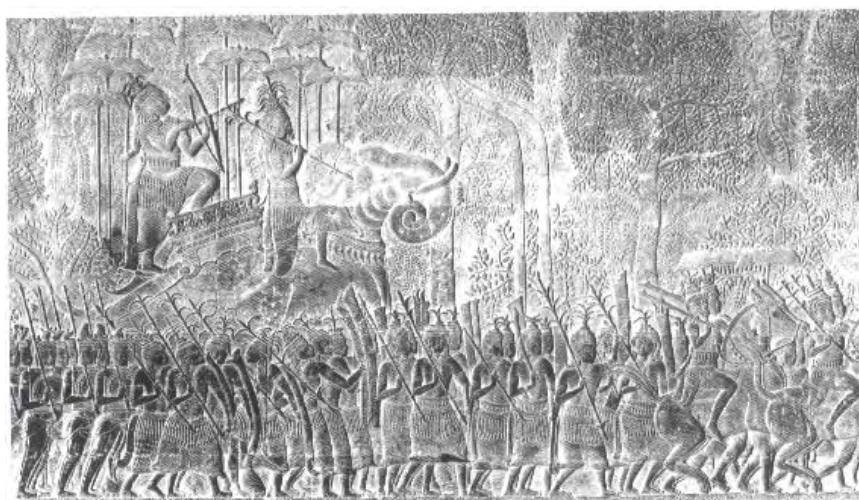
จากการศึกษาภาพสลักนักวิชาการเชื่อว่า ภาพนี้เป็นส่วนหนึ่งของขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ซึ่งประกอบไปด้วย แม่ทัพ คือ พระองค์เอง และขุนศึกจากหัวเมืองต่างๆ ซึ่งแต่ละเมืองนั้นนอกจากจะมีขุนศึกเป็นผู้นำทัพแล้วก็จะมียกกองทัพที่ส่งมาจากเมืองนั้นๆ ขบวนประดับเกียรติยศในภาพนี้เป็นส่วนหนึ่งของกองทัพอันยิ่งใหญ่ของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ดังได้กล่าวมาแล้วใน 2 ภาพข้างต้น

บทประพันธ์บทที่ 315

ស្តេចខ្មែរជ័យជ័យ	ខ្មែរស្តេចប្រថាប់	ព្រះខ្មែរមុន្នាក់
ខ្មែរស្តេចស្រីសោយ	ស្រីសោយជ័យ	ក្នុងស្រីសោយ
	ស្រីសោយជ័យ	ៗ

บทประพันธ์นี้มีความหมายว่า

“บางองค์ทรงแป๊ะก๊าก (มีดหวด) บ้างสะพายปฏัก และพระขรรค์คมกล้า บ้างทรงเกาทัณฑ์ (ธนู) ลำแพ่ง (หอก) และเขน ดุสวยามยิ่ง”

ภาพที่ 25 กองทัพเสียมภูทกในขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2

ภาพที่ 26

ภาพที่ 27

ขุนศึกในขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 2

บทประพันธ์พอจะเชื่อมโยงได้กับภาพสลักเล่าเรื่องที่ระบียงคดชั้นนอก ด้านทิศใต้ฝั่งตะวันตก (ดูภาคผนวก ภาพชุดที่ 3) เนื่องจากเป็นภาพบุคคลซึ่งมีลักษณะเป็นแม่ทัพของกองทัพต่างๆ แต่ละบุคคลทรงอาวุธ แตกต่างกันดังที่กวีบรรยาย ได้แก่ มีดหวด, ปฏัก, พระขรรค์, ธนู, หอก และเขน ดูสง่างามตรงกับคำประพันธ์ กวีบรรยายว่าเป็นภาพแม่ทัพของพระเกตุมาลา ซึ่งเดินทางไปปฏิบัติราชการยังเมืองน้อยใหญ่ทั่วราชอาณาจักร

นักวิชาการตีความหมายภาพนี้ว่าเป็นภาพขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 2 อันประกอบด้วยพระองค์เป็นผู้นำทัพในภาพข้างต้น และมีกองทัพจากเมืองต่างๆ ร่วมในขบวนทัพที่ยิ่งใหญ่ของพระองค์ แต่ละกองทัพจะประกอบไปด้วย ขุนศึก และกองทหาร ได้ภาพสลักของแต่ละกองทัพมีการจารึกชื่อเมือง ซึ่งเป็นที่มาของกองทัพไว้